

ЛЯХ СЕРГІЙ,

*доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії України
Запорізького національного університету*

САМОГУБСТВА КОМПАРТІЙНИХ ФУНКЦІОНЕРІВ 1929-1932 РОКІВ ЯК ВІДГОМІН СТАЛІНСЬКОГО "ВЕЛИКОГО ПЕРЕЛОМУ"

У статті розглядається один з історико-антропологічних аспектів внутрішньопартійного життя правлячої політичної еліти УСРР 1929-1932 років. Показуються такі прояви кризи політичного режиму початкового етапу суцільної колективізації, як "дезертирство" й самогубства. Інтерпретація матеріалів ЦК КП(б)У, позначених грифом "Цілком таємно", дає підставу констатувати масове поширення зневіри серед функціонерів компартійного режиму й перетворення самогубств на системне явище саме в той час, коли вожді партії проголошували торжество комуністичної ідеї.

Ключові слова: компартійна влада; сталінська колективізація; УСРР; СРСР; ВКП(б); КП(б)У.

Постановка проблеми. Кожна галузь знань немиче набуває своїх стереотипів. Полегшуючи справу колективного обмірковування провідних проблем, стереотипи, разом із тим, здатні також гальмувати думку, закриваючи інші можливі напрями пошуку.

У проблематиці трагічних подій і процесів доби сталінської "реконструкції" одним із стійких стереотипів є занадто чіткий поділ суспільства на дві частини: керівну верхівку й "народну масу", вождів і народ, "командирів великого голоду" і "піддослідних" великого соціального експерименту, тих, які "переламували", і тих, кого "ламали". Після навального очищення історичної думки пострадянського простору від прокомуністичних стереотипів, які освячували сталінську індустріалізацію й колективізацію та фактично виправдовували масові репресії й волюнтаристські експерименти, - усе загальним і належним стало констатування злочинної місії компартійного керівництва, з одного боку, і показ нескінченних страждань рядових громадян від жорстокого режиму. Таке бачення, будучи, безумовно, природним і справедливим, тим не менше є по-соціологічному знівельованим і заважає побачити, що насправді трагедія була жорстокішою, "ламання" суспільства було страшнішим, а "вся правда" є просто моторошною. Насправді тиск правлячої верхівки на суспільство був настільки безжальним і несамовитим, що його тягаря не уникли й самі члени керівної політичної сили. І сказати про режим, що він був жорстоким, - значить сказати дуже мало. Бо насправді він був нелюдським і біснуетим.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Відколи пострадянська історіографія остаточно засвоїла той факт, що сталінська колективізація, як і вся політика "соціалістичного будівництва", носила штучний і волюнтаристський характер, постало питання про персональну відповідальність за історичного масштабу злочини перед народами колишнього СРСР. Поступово в науці сформувався концепт керівної номенклатури, або "політичної еліти", 1920-30-х років. Системно й докладно вивчалася технологія владарювання компартійної верхівки [1-4]. Набутий фактографічний матеріал дозволив від загального інституційного аналізу перейти до з'ясування складніших аспектів, таких як ментальність і со-

ціальна психологія, а то й антропологія керівної політичної сили і її головних дійових осіб [5-8]. Від аналізу об'єктивних структур (таких як апарат управління, законодавство, політичні кампанії) дослідники переходять до виявлення ретельно приховуваних у свій час особистісних моментів, таких як кар'єризм, інтриги, страх, азарт. Зрозуміло, що для розробки таких особливих питань необхідна робота перш за все з джерелами, які здебільшого досі не публікувалися, - щоденникові записами, особистим листуванням, випадковими свідченнями.

Робота щодо відтворення морального обличчя політичного керівництва розглядуваної доби лише починає розгортатися, і в цих умовах цінними будуть будь-які деталі. Однією з них вважаємо внутрішній психологічний стан безпосередніх виконавців вищої політичної волі вождів "великого перелому".

Метою роботи є привернути увагу до аномальних явищ у середовищі компартійної верхівки доби показного тріумфу "будівників соціалізму в одній окремо взятій країні", зокрема, констатувати масове поширення зневіри й перетворення самогубств на системне явище.

Виклад основного матеріалу. Самогубства стали невід'ємною частиною партійного побуту вже в роки боротьби за встановлення компартійної влади. Тоді руйнування здоров'я партійців значною мірою було пов'язане з характером завдань, які їм доводилося виконувати. Часто вони полягали у веденні допитів, проведенні ревізій, здійсненні різного роду репресій. Вразливих це мучило й виснажувало, а примітивних провокувало на втрату самоконтролю й рецидиви сваволі, здириництва, патологічної жорстокості. Уповноважений співробітник Донецької губНК, здійснивши в травні 1920 р. інспекцію Алчевського, Єнакіївського і Юзівського повітів, писав своєму шефу: "Милиція в уездах представляет из себя какой-то сброд. Назначенные начальники чувствуют себя царьками, которых нужно почаще подталкивать, чтобы была работа, или же переводить из уезда в уезд, ибо некоторые из них успели обжиться и обзавестись знакомствами" [10]. Бюлетень новин для членів ЦК і губкомів від 19 липня 1920 р. повідомляв про обстановку в Гадяцькому повіті Полтавської губернії: "В милиции злоупотребления и

пьянство... Упродколлегия, присланная из Центра, заняла к местным работникам вызывающее положение, и дело кончилось конфликтом...". У Зіньківському повіті: "Ряд ответственных работников устраивает попойки" [11].

У період збройного впровадження компартійної влади в Україні (1920 - початок 1921 рр.) партійці діяли в умовах постійних мобілізацій, ризику для життя, хаотичного накопичення обов'язків. Атмосферу перших місяців становлення системи в Олександрівській губернії передає бюлетень новин для членів ЦК і губкомів від 8 грудня 1920 р.: "Отсутствие работников заставляет одного товарища совмещать целый ряд обязанностей, в результате все выполняется плохо и вся деятельность советская и партийная принимает хаотический характер" [12].

Не соромлячись і не приховуючи, персонально й колективно партійці волають про виснаженість і хвороби. Секретар Донецького губкому Е. Квірінг у листі до ЦК КП(б)У від 20 травня 1920 р. повідомляв, що доводиться давати відпустки на лікування з огляду на масові захворювання партійних "працівників" на туберкульоз [13]. З Одеської губернії влітку 1922 р. повідомляли, що через голод і виснаження подають заяви про звільнення співробітників ГПУ [14]. У лютому 1922 р. у Донецький губком надійшла заява про переведення із ЧК на іншу роботу: "Проработав почти 4 года в органах ЧК в той обстановке, где ежедневно была самая напряженная работа, революционная борьба с классовым врагом пролетариата, не раз принимая активное участие в подавлении восстаний и бандитизма, я устал и стал больным и слишком изнервничался в условиях обстановки сильным нервным расстройством. Вследствие чего подвержен вспыльчивости и подчас неуместному обращению. Почему нуждаюсь до крайности в отдыхе или по крайней мере умеренной работе..." [15] Секретар Генічеського повітового партійного комітету в 1922 р. пише заяву до Запорізького губкому: "...В Генічеськие условия больше, где бы то ни было, требуют напряжения энергии и сил. Я же имею продолжительную болезнь вследствие контузии - невралгию, сразу почувствовал, когда был перегружен работой. В последнее время моя работа сопровождается систематическими перерывами, что вызывается нервными осложнениями..." [16].

Зміст персональних заяв підтверджується висновками й зауваженнями місцевих керівних органів. На всеукраїнській нараді завідувачих "госпколективів" губкомів партії влітку 1922 р. представник Одеської губернії змальовував важке становище комуністів: "Общее положение членов партии тяжелое, на почве голода стали наблюдаться заболевания тифом и другими болезнями. На этой же почве при усиленно-напряженной работе смертность членов партии достигла высокой цифры и зарегистрирован случай самоубийства" [17].

У "політдоповіді" секретаря Запорізького окружного партії С. Козлова за вересень - жовтень 1923 р. відзначався факт самогубства комуніста: заступник начальника Василівської районної міліції застрелився з нагана, перед цим випивши дозу "іспанських мушок" [18].

Якщо фізичне й моральне виснаження перших революційних років накопичувалося в ході "класових боїв" із зовнішнім ворогом, то нервові зриви періоду "чрезвычайщины" і колективізації були проявами внутрішньої кризи системи.

Масові свідчення щодо поведінки провінційних, місцевих функціонерів під час так званих хлібозаготівель

1929-1933 років не залишають ніяких сумнівів щодо того, що прорахунок вищого керівництва був очевидним й абсолютним. І це дозволяє ставити питання про те, чи була суцільна колективізація результатом якогось свідомо укладеного плану і чи випадково директиви по першій п'ятирічці не передбачали суцільної колективізації. Не можна виключати того, що початок суцільної колективізації був (як і завжди) актом імпровізації, конвульсивною дією керівництва, яке відчувало нагальну потребу "прориватися" з небезпечної ситуації.

Наростання апаратних проблем на периферії в 1930-1932 рр. відзначає у своїй монографії М. Дорошко. Дослідник визначає ситуацію як "фактичний саботаж надзвичайних хлібозаготівель... з боку багатьох партійних працівників на місцях". Наслідки ж нервових адміністративно-територіальних реформувань, проведених у 1930 р. щодо України, називає "паралічем управління" [2, с. 303-304].

Конфлікт усередині влади на персональному рівні вилився в особисті драми. Зокрема, ідеться про психічні розлади в безпосередніх виконавців волі вищого керівництва. На початку 1930-х років прокотилася хвиля дезертирства номенклатурників із фронту хлібозаготівель.

У листі В. Затонського в ЦК від січня 1932 р. говориться: "Зарегистрировано довольно много случаев сдачи партбилетов отчаявшимися и колеблющимися; есть случаи бегства членов партии - председателей сельсовета и пред. колхозов. Выезжают без всякой регистрации неизвестно куда" [19].

Про результати спеціального розслідування одного окремого факту виходу з партії заступник голови ДПУ УСРР К. Карлсон 7 грудня 1932 р. особисто доповідав генеральному секретареві ЦК КП(б)У С. Косіору [20]. Виявилось, що завідувач оргвідділу Носівського райкому партії Чернігівської області, будучи прикріпленим до с. Лихачеве для проведення хлібозаготівель, "проявил полную бездеятельность", а потім здав свій партбилет у райком, мотивуючи своє рішення незгодою з політикою партії. Побіжно він мав кілька приватних розмов із колегами, зміст яких ДПУ встановило й назавжди закріпило для історії у вигляді доносу: "...Я убедился, что проводимая линия партии по крестьянскому вопросу неверна. Крестьянская масса настроена против нас. В ЦК сидят контрреволюционеры, которые ведут политику так, чтобы вызвать недовольство у крестьян... Хлебозаготовки настолько непосильны, что их никакими способами выполнить нельзя. У крестьянина потребуешь хлеб, а сам знаешь, что хлеба у него нет. Все это к хорошему не приведет. Я не могу идти против масс... После сдачи партийного билета предполагаю уехать в Донбасс и быть простым рабочим. Наша руководящая партийная организация оторвана от масс, и они не знают истинного положения на селе... Проведение в жизнь директив партии по хлебозаготовкам вызовет всеобщее восстание населения против Соввласти. Я не хочу быть виновником народных страданий, и по этой причине вышел из партии..." [Там само].

Але була ще одна зловісна грань: людська психіка не витримувала надлюдських перевантажень - і посипалися хвороби і самогубства. Свідчення про цю біду спочатку з'явилися в документах 1929 р. як курйози, факти такого роду включалися у всілякі "спецзведення" мало не як анекдоти, але потім стало зрозуміло, що це ціле явище - не занадто масове, але достатньо показове. Одне з перших повідомлень про зв'язок погрому села з психічними захворюваннями "активу" міститься у огляді інформаційного відділу ЦК КП(б)У "Про хід хлібозаготівель" від 15 червня 1929 р. Те, що трапилось із

завідувачем райземуправління Старокерменчицького району Маріупольського округу, автори кваліфікували як "цікавий випадок": бідолага відмовився виконувати рішення про мобілізацію його на заходи по хлібозаготівлях, мотивуючи свою відмову посиленням на постанову липневого пленуму ЦК про неприпустимість застосування надзвичайних заходів на хлібозаготівлях. Причому, "цей товариш у зв'язку з хворістю відправлен в психіатричну лікарню" [21]. Нічого не стверджуючи експліцитно, автори огляду "тонко" натякали на те, що, мовляв, тільки психічно хворий може виступати проти лінії партії, яка всім "нормальним" здоровим людям здається єдино правильною в таких умовах. Хоч залишається місце й для зловісної здогадки-натяку: усі незгодні будуть оголошені божевільними. Нам же доводиться припускати, що людину завело до лікарні надзвичайне нервове напруження.

Самогубства партійних функціонерів як соціальне явище, а не як окремі загальнолюдські випадковості почали помічатися десь на початку 1931 р.

У спеціальній доповідній записці одного із секретарів ЦК КП(б)У Іванова генеральному секретарю ЦК КП(б)У Косіюру від 23 квітня 1931 р. під грифом "Цілком таємно" повідомлялося про "низку самогубств" членів партії, які сталися за останні 6 місяців [22]. При цьому виділялося дві групи причин цього, безумовно, неприємного для керівництва партії явища. Перша: "Нечуткое и бездушное отношение к членам партии, отсутствие помощи в работе, травля и преследование их в отдельных парторганизациях, зажим критики...". Друга: "Бытовое загнивание, морально-политическое разложение отдельных членов партии, пассивное перед трудностями работы и упадочническое настроение в связи с условиями личного характера...". Якщо ж перекласти апаратну казуїстику, стилізовану під високопарне академічне розмірковування, людською мовою, то стане зрозумілим, що керівництво СРСР кинуло країну в таку прірву божевільня, що нормальна людська психіка не витримувала. Звичні, "напрацьовані" за роки революції і громадянської війни засоби мобілізації своїх членів на здійснення диктатури (надання шансу реалізації свого честолюбства плюс матеріальна зацікавленість) виявилися недостатніми в момент "великого перелому", і периферійні функціонери цієї системи опинилися під таким небаченим пресом, відчули такі психічні тортури, а то й справжні репресії, що не завжди могли пристосуватися. З іншого боку, спротив селянської маси був таким щільним і сповненим мученицьких страждань, що воля багатьох виконавців виявлялася паралізованою. Не будемо говорити про совість, але принаймні про сильну збентеженість говорити можна.

"Самоубийства, вызванные моральным разложением и упадочническими настроениями" секретар ЦК КП(б)У ілюструє одним фактом: член Уманської районної партійної контрольної комісії (до таких комісій випадкових людей не включали, а намагалися направляти досвідчених і заслужених діячів), член партії з 1920 р., за походженням робітник, був відряджений на село уповноваженим по хлібозаготівлях, впав у гріх "правого опортунізму" (не зміг організувати "наступ на куркуля"), завалив доручену справу і як чесний боєць партії застрелився.

Державний терор у 1930-ті роки супроводжувався прикметною фразеологією, від якої віє істерією та знавіснілим безумством: "саботаж хлібозаготівель", "організований контрреволюційний саботаж", "агенти класового ворога", "вороги соціалістичного будівництва, куркульські агенти з партквитками", "ця контрреволюцій-

на згряя", "переродженці", "контрреволюційні шкідницькі дії", "куркульська агентура". На показових судових процесах виносилися й широко оголошувалися людожерські неадекватні вирoki: розстріл, астрономічні строки утримання "в таборі окремого призначення у віддалених районах Союзу".

Може скластися враження, що як ініціатори, так і виконавці масових репресій перебували в стані сп'яніння від відчуття безмежності своєї влади (помноженої на нервове збудження від думки про вірогідність скорого провалу, краху й неминучої розплати). Але насправді це була керована істерія, награна знавіснілість і свідомо брехливість.

Про те, хто саме практикував "нечуткое и бездушное отношение к членам партии, отсутствие помощи в работе, травлю и преследование их в отдельных парторганизациях", свідчать самі "командири Велико-го голоду" у власноручних записках.

Ті, хто був головним штовхачем погрому середньої та низової ланки влади в Україні, залишили власноручні записи, які проливають світло на мотиви й обставини таких акцій. Передісторія цього "самоаналізу в листах" така. 29 грудня 1931 р. пленум ЦК ВКП(б) оголосив січень 1932 р. бойовим ударним місяцем закінчення хлібозаготівельної кампанії 1931 року. Згодом Й. Сталін і В. Молотов надіслали генеральному секретареві ЦК КП(б)У С. Косіюру і членам політбюро ЦК КП(б)У телеграму відповідного бойового змісту: "Становище з хлібозаготівлями на Україні вважаємо тривожним... Вважаємо необхідним Ваш негайний приїзд до Харкова і перебрання Вами в власні руки всієї справи хлібозаготівель. Рішення Пленуму ЦК ВКП(б) повинні бути виконані". З січня 1932 р. телеграма Сталіна і Молотова була розглянута на засіданні політбюро ЦК КП(б)У та розіслана в усі райкоми партії. Після цього українські керівники на чолі із членами політбюро роз'їхались по республіці виконувати плани хлібозаготівель. У серпні - жовтні тиск на українське керівництво посилюється, і 13 жовтня С. Косіор і 15 українських керівних працівників виїхали на хлібозаготівлі [8, с. 13, 34]. Українські "командири Великого голоду" в ході виконання своєї місії, перебуваючи у відрядженнях у різних регіонах України, писали в ЦК особисті листи-звіти.

В. Затонський у доповідній записці секретареві ЦК КП(б)У С. Косіюру [23] про хід свого рейду по районах України з метою активізації надзвичайних заходів щодо хлібозаготівель у січні 1932 р. з півоберту починає метати стріли "більшовицького гніву" на партійну братву: "Большинство организаций, несмотря на все указания ЦК..., раскочиваются, а местами сельские коммунисты оказывают прямое сопротивление работе по хлебозаготовкам". Епіцентр саботажу - районний актив, наприклад: "Старо-Саранский РПК ничего не заготавливает, а занимается писанием докладных записок, докзывающих, что колхозники уже голодают".

Але й по селах не краще: "Менее активное, но в достаточной степени упорное сопротивление замечается в очень большом количестве сельских организаций. Районная головка в большинстве случаев не может справиться и на ходу перевоспитать свою периферию"; "сельские коммунисты не подготовлены политически, равно как и не умеют организовать свои силы... в состоянии растерянности, нутье о нереальности плана, а также перегибы вроде массовых обысков"; "...Сплошь и рядом даже хорошие преданные партийцы-низовики организационно невероятно беспомощны. Вообще же сельские организации не только недостаточно большевистски воспитаны, но и изрядно засорены

всевозможними примазавшимися". На чолі колгоспів і районних служб - "чудаки и безнадежные оппортунисты, которые пытаются исходить в своих расчетах из колхозной бухгалтерии... при ближайшей проверке почти везде, как правило, удается вскрывать фальшь существующей бухгалтерии... Сплошь да рядом чувствуется хотя и не высказываемая надежда на то, что удастся отделаться от выполнения плана"; "Жалобы на трудности - весьма обычное явление".

Цікаво, за рахунок яких прийомів виконував свою місію Затонський. Він "підбадьорював" своїх однопартиїців воістину в дусі екзистенціалістських норм, тобто ставив їх на межу життя і нежиття. В одному місці, в артілі "Незможник" Царе-Костянтинівського району, він закрутив "соціалістичне змагання" сільського активу винахідливим і одночасно нехитрим способом: "После того как секретарь РПК по моему предложению обработал председателя колхоза (кандидат партии), поставил ему ультиматум: или партбилет, или выступление с обещанием свезти 15 пудов хлеба - на этом собрании было собрано (как начало перелома) около 1200 пудов хлеба, вывезенного на следующий день красным обозом". В одному з "грецьких" районів Маріупольського округу "пока снял председателя КК... секретарю РПК и председателю РИКа объявил последнее предупреждение". І це тільки для початку, в умовах гострого браку часу ("приходится поэтому быть непрерывно в разъездах"), а на майбутнє - ширші творчі плани: "Некоторые районные организации, где дело особенно плохо (Сартана, Старая Карань), придется подвергнуть освежению и применить снятие негодного руководства". Щільний графік, брак часу заважали реалізувати всі творчі потенції старого більшовика. Наприклад, щодо Старо-Сартанського району: "Я не снял руководство только потому, что не мог до них добраться. Поручил тов. Петровскому проехать к ним из Мариуполя и навести порядок". Про одного з уповноважених від Нікопольського райвиконкому, який дозволив собі розмірковувати про можливість виконання плану хлібозаготівель: "Пришлось его самого немедленно снять". І все це - "...с тем, чтобы колхозники, а тем более интеллектуалы почувствовали, что мы не болтовней занимаемся, а требуем от них выполнения обязательств".

На новому оберті державного терору задушевно-епістолярний жанр серед верхівки української компартійної влади набув дальшого поширення й художнього вдосконалення. Перлинами цього жанру можна назвати листи В. Затонського до С. Косіора з передової лінії боротьби за влаштування Голодомору в українських селах у 1932 р. Якщо в січневому листі ще переважає стиль діловитості, хоч і пересипаний "перлами" цинічного гумору, то в листі від 13 листопада 1932 р. [24] пан Затонський просто танцює канкан. Про ділові якості районного начальства південних районів Київської області говориться так: "как малые дети... везде масса глупостей, а часто и прямого саботажа". Про свої власні дії: "Приходится возить районщиков по селам и тыкать носом..."; "Каждый день заготовляю 2-3 партбилета (у разных уполномоченных)..."; "...Стал мне развязно рассказывать (точно по инструкции) о том, что они якобы уже сделали. Врал вдохновенно, пока я озверев не выгнал его из комнаты и из партии"; "...Распорядился этого уполномоченного из партии исключить, арестовать, привезти в район и там судить"; "Секретаря РПК пришлось вообще убрать - совершенно безнадежный дурунь". Про селянські скарги: "Мужик здорово играет на "перекручуванні".

Лист уповноваженого ЦК А. Хвилі генеральному секретареві ЦК КП(б)У С. Косіору від 10 листопада 1932 р. про хід свого рейду по районах Одеської області з метою активізації надзвичайних заходів щодо хлібозаготівель [25] переповнений істеричними звинуваченнями на адресу районного й сільського активу. Накрутивши себе до рівня необхідного тоді пафосу, необільшовик Хвиля підносить напруження свого святого гніву до краю й кидає грізне звинувачення: "...Большість керівництва партійних осередків району розкладено. Бюро всіх осередків, як правило, не боролися за реалізацію пляна, а боролися проти пляна... Тут, очевидно, маємо справу з саботажом з боку багатьох секретарів партійних осередків рішень партії" [Там само].

Головний злочин районного керівництва й особливо сільського активу полягав у впертих спробах пояснити неможливість виконати спущені згори "плани" по "хлібозаготівлях" (а фактично - по вишкрібанню останніх запасів хліба з села): "Колгоспи, які закінчили молотити, як правило, припинили хлібозаготівлі, заявляючи, що хліба "немає", - продовжує А. Хвиля. - Зрозуміла річ, що розмови ці не мають нічого спільного з дійсністю. Бо хліб був і є. Справа тільки в тому, що районна партійна організація не вела й ще не веде відповідної боротьби за хліб...". Заповзятій інквізитор, яким став А. Хвиля, іде далі оцінки виконавчих якостей периферійного начальства, він знаходить глибинні корені зла: "Треба мати на увазі, що партійна організація на селі має певну кількість бувших активних петлюрівців, григор'івців, що забралися до нас у партію. Ці вороги ведуть свою роботу..." [Там само].

Сам ревізор від ЦК, як міг, скільки встиг, попрацював над очищенням південноукраїнського села від скверни опортунізму. У Великоолександрівському районі: "На низку таких фактів, що свідчать про виявлення опортунізму, злочинного ставлення до хлібозаготівель, я поставив питання на бюро РПК. Дякова, секретаря Н.-Кам'янського осередку, виключено з партії. Винних за відсутність охорони хліба на першій бригаді Новокам'янці віддано до суду. Возенкова - з роботи знято, як опортуніста" [Там само].

Власна ж компетентність і виробнича винахідливість пана Хвилі є дрібязковою й обмеженою: усі його поради й зауваження крутяться навколо сторожування: цілодобове чергування комуністів при молотарках тощо: "Головне - це зберегти хліб від крадіжки"; "...Факти злочинної організації обмолота... біля молотарок не було поставлено членів партії і комсомольців"; "Вжито заходів, щоб забезпечити обмолот і охорону зерна біля молотарок та своєчасний вивіз його на пункт"; "Покоси не було як слід заграблено"...

При інтерпретації подібних писань мимоволі збиваєшся на публіцистичний стиль, на папір проситься емоційно забарвлена лексика. Але по-іншому й неможливо відреагувати. Адже в розібраному листі пана Хвилі зовсім немає фахового аналізу; його донесення - це суцільний потік істерії. Зі змістом цього тексту неможливо дискутувати, бо автор не пропонує ніяких раціональних суджень. Єдине, що можна винести з такого тексту, це уявлення про психічне збочення уповноваженого ЦК.

На початку грудня 1932 р. С. Косіор повідомив Сталіну, що за листопад і 5 днів грудня у зв'язку з хлібозаготівлями ДПУ УСРР заарештувало 1230 осіб, в тому числі 340 голів колгоспів, 750 членів правління, 140 рахівників, 140 бригадирів, 265 завгоспів і вагарів, 195 інших працівників колгоспів. До суду було притягнуто 327 ко-

муністів за "саботаж" хлібозаготівель. На "чорну дошку" рішенням ЦК КП(б)У і РНК УСРР занесено шість сіл, а постановами облвиконкомів - до 400 колгоспів [9, с. 283].

Лише так званою "трійкою" (спецкомісією ЦК КП(б)У, створеною 21 листопада) були засуджені до розстрілу 108 осіб, справи ще на 100 знаходились на розгляді [8, с. 54].

Висновок

У 1929-1930 рр. компартійна влада була близькою до свого падіння. З'явилася реальна загроза: частина апарату захиталася, дала слабину під тиском масових протестів і виступів. Не селянські заворушення самі по собі, а масова капітуляція сільських і районних функціонерів становили справжню загрозу сталінському керівництву. Але влада впоралася з власною кризою надзвичайними засобами. У 1930-ті роки вона обеззброїла народ тим, що вдалася до методів, які більшості "політично свідомих" громадян здавалися неможливими й невіргодними. Влада переступила всі межі людської уяви. Влада не жартувала й не сумнівалася. Коли прийшов час, вона рішуче кинулася у вир безумства. Центр повною мірою використав свою монополію на репресії.

Нещадно розправившись з "опортуністами", "панікерами", "пораженцями", "саботажниками" у своєму стані, Система чітко й наочно показала, що провідним принципом її функціонування є не благо окремих людей, а Велика Гра - абстрактна азартна діяльність, у якій окремі люди - лише матеріал.

ЛІТЕРАТУРА

1. Саричев В. І. Селянство і Радянська влада в 1925-1929 роках: проблема взаємовідносин (за матеріалами Півдня України) : автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : 07.00.01 / В. І. Саричев ; Дніпропетровський державний університет. - Дніпропетровськ, 2000. - 17 с.

2. Дорошко М. С. Номенклатура: Керівна верхівка Радянської України (1917-1938 рр.) : [монографія] / М. С. Дорошко. - К. : Ніка-Центр, 2008. - 368 с.

3. Зима В. Ф. Человек и власть в СССР в 1920-1930-е годы: политика репрессий : [монографія] / В. Ф. Зима. - М. : Собрание, 2010. - 238 с.

4. Фролов М. О. Політична система та номенклатурна еліта радянської України 1920-х - 1930-х рр.: особливості та механізми формування і функціонування : [монографія] / М. О. Фролов. - Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2011. - 826 с.

5. Васильєв В. Документи органів ВКП(б) та ДПУ УСРР про настрої і моделі поведінки партійно-радянських працівників у республіці (1932-1933 рр.) / В. Васильєв, Н. Верт,

С. Кокін // 3 архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. - 2013. - Вип. 1. - С. 369-400.

6. Васильєв В. Ю. Взаємовідносини між Кремлем і більшовицьким керівництвом України / В. Ю. Васильєв // Відносини держави, суспільства і особи під час створення радянського ладу в Україні (1917-1938 рр.) / [В. А. Смолій (гол. ред.), Г. В. Боряк, В. Ф. Верстюк, В. М. Даниленко (ред.)]. - К. : Інститут історії НАН України, 2013. - Т. 1. - С. 490-748.

7. Васильєв В. Політичне керівництво УСРР і СРСР: динаміка відносин центр-субцентр влади (1917-1938) / В. Васильєв. - К. : Інститут історії НАН України, 2014. - 376 с.

8. Командири великого голоду: Поїздки В. Молотова і Л. Кагановича в Україну та на Північний Кавказ. 1932-1933 рр. / В. Ю. Васильєв, Ю. І. Шаповал, Л. М. Малашенко, С. Уткрофт ; [за ред. В. Васильєва, Ю. Шаповала]. - К. : Генеза 2001. - 399 с.

9. Голод 1932-1933 років на Україні: очима істориків, мовою документів. - К. : Вид-во політичної літератури України, 1990.

10. Державний архів Донецької області, Ф. П-1, оп. 1, спр. 171, арк. 1.

11. Державний архів Донецької області, Ф. П-1, оп. 1, спр. 179, арк. 105.

12. Державний архів Донецької області, Ф. П-1, оп. 1, спр. 179, арк. 231.

13. Державний архів Донецької області, Ф. П-1, оп. 1, спр. 397, арк. 11.

14. Державний архів Донецької області, Ф. П-1, оп. 1, спр. 600, арк. 187 зв.

15. Державний архів Донецької області, Ф. П-1, оп. 1, спр. 893, арк. 35.

16. Державний архів Запорізької області, Ф. П-47, оп. 1, спр. 67, арк. 2.

17. Державний архів Запорізької області, Ф. П-6638, оп. 1, спр. 14, арк. 12.

18. Державний архів Запорізької області, Ф. П-1, оп. 1, спр. 3, арк. 108.

19. Центральний державний архів громадських об'єднань України, Ф. 1, оп. 20, спр. 5386, арк. 4.

20. Центральний державний архів громадських об'єднань України, Ф. 1, оп. 20, спр. 5381, арк. 47-49.

21. Центральний державний архів громадських об'єднань України, Ф. 1, оп. 20, спр. 3013, арк. 60.

22. Центральний державний архів громадських об'єднань України, Ф. 1, оп. 20, спр. 4320, арк. 2-6.

23. Центральний державний архів громадських об'єднань України, Ф. 1, оп. 20, спр. 5386, арк. 1-5.

24. Центральний державний архів громадських об'єднань України, Ф. 1, оп. 20, спр. 5386, арк. 56-60.

25. Центральний державний архів громадських об'єднань України, Ф. 1, оп. 20, спр. 5386, арк. 42-47.

Лях Сергей,

*доктор исторических наук, профессор, заведующий кафедрой истории Украины
Запорожского национального университета*

САМОУБИЙСТВА КОМПАРТИЙНЫХ ФУНКЦИОНЕРОВ 1929-1932 годов КАК ОТГОЛОСОК СТАЛИНСКОГО "ВЕЛИКОГО ПЕРЕЛОМА"

В статье рассматривается один из историко-антропологических аспектов внутрипартийной жизни правящей политической элиты УССР 1929-1932 годов. Показываются такие проявления кризиса сталинского политического режима начального периода сплошной коллективизации, как "дезертирство" и самоубийства. Интерпретация материалов ЦК КП(б)У, помеченных грифом "Совершенно секретно", дает основание констатировать массовое распространение отчаяния среди функционеров компартийного режима и превращение самоубийств в системное явление именно в то время, когда вожди партии провозглашали торжество коммунистической идеи.

Ключевые слова: компартийная власть; сталинская коллективизация; УССР; СССР; ВКП(б); КП(б)У.

Lyakh Sergij,

*Doctor of Historical Science, professor, the Chief of the Chair of History of Ukraine,
Zaporizhzhia National University*

SUICIDES OF COMMUNIST PARTY FUNCTIONARIES IN 1929-1932 AS REPERCUSSION OF STALIN'S 'GREAT TURN'

One of the historical-anthropology aspects of the intern-Party life of the political Establishment of the Ukrainian Socialist Soviet Republic in 1929-1932 is considered in this article. Party-members' deserts and suicide are presented as significant display of crisis of Stalin's political regime by entire Collectivization's period. The interpretation of materials of the Central Council of the Communist (Bolsheviks) Party of Ukraine which are marked with "Top secret" stamp gives grounds to establish a fact of mass spreading of felones-de-se as the system phenomenon: this was in the same time that Party's leaders proclaimed the communist idea's triumph. Contrary to early 1920s where self-murders were a result of great tiredness of fighters over the communist idea, cases of suicide in 1930s were a consequence of an awful psychological press on people that were the functionaries of the Bolsheviks System. The Author supposes that Stalin's political regime was not only cruel but inhuman and demonic. The USSR Leadership pushed the State in such madness that human's mind became broken.

Key words: *the Communist Party's Power; the Stalin's Collectivization; the Ukrainian Socialist Soviet Republic; the Soviet Union; the All-Union Communist (Bolsheviks) Party; the Communist (Bolsheviks) Party of Ukraine.*

REFERENCES

1. Sarychev V. I. (2000), *The peasantry and the Soviet power in 1925-1929. The problem of the relationship between them (according to the materials of the South of Ukraine)*, Abstract of thesis for the degree of candidate in Historical sciences in specialty 07.00.01 - The History of Ukraine, Dnipropetrovsk State University, Dnipropetrovsk, 17 p. (ukr).
2. Doroshko M. S. (2008), *Nomenclature: The ruling Top of the Soviet Ukraine (1917-1938)*, Nike-Center, Kyiv, 368 p. (ukr).
3. Zima V. F. (2010), *A Man and the Power in the USSR in 1920-1930s: the policy of repressions*, Sobraniye, Moscow, 238 p. (rus).
4. Frolov M. O. (2011), *The political System and Nomenclatural Elite of the Soviet Ukraine of 1920-1930s: the specific and mechanisms of formation and functionalizing*, Zaporizhzhia Classic University, Zaporizhzhia, 826 p. (ukr).
5. Vasylyev V., Vert N., Kokin S. (2013), *The Documents of organs of the VKP(b) and GPU USSR on dispositions and patterns of behavior of party-soviet officials in the Republic, Of Archives of VUCK-GPU-NKVD-KGB*, Vol. 1, pp. 369-400 (ukr).
6. Vasylyev V. (2013), *Relationship of the Kremlin and the Bolsheviks Rule of Ukraine, Relationship of the State, Society and Person during the constructor of the soviet system in Ukraine (1917-1938)*, Kyiv, Vol. 1, pp. 490-748 (ukr).
7. Vasylyev V. (2014), *The Political Establishment of the USSR and UkrSSR: Dynamics of the Relations "Center-Subcenter" (1917-1938)*, The Institute of History of Ukraine, Kyiv, 376 p. (ukr).
8. Vasylyev V. Yu., Shapoval Yu. I., Malashenko L. M., Weekroft S. (2001), *Commanders of the Grate Famine: Tours of V. Molotov and L. Kaganovich to the Ukraine and to the North Caucasus. 1932-1933*, Geneza, Kyiv, 399 p. (ukr).
9. *Famine of 1932-1933 in Ukraine: with Eyes of historians, with discourse of Documents (1990)*, Kyiv (ukr).
10. State Archive of the Donetsk region, fond P-1, opys 1, sprava 171, arkush 1 (ukr).
11. State Archive of the Donetsk region, fond P-1, opys 1, sprava 179, arkush 105 (ukr).
12. State Archive of the Donetsk region, fond P-1, opys 1, sprava 179, arkush 231 (ukr).
13. State Archive of the Donetsk region, fond P-1, opys 1, sprava 397, arkush 11 (ukr).
14. State Archive of the Donetsk region, fond P-1, opys 1, sprava 600, arkush 187 zv (ukr).
15. State Archive of the Donetsk region, fond P-1, opys 1, sprava 893, arkush 35 (ukr).
16. State Archive of the Zaporizhzhia region, fond P-47, opys 1, sprava 67, arkush 2 (ukr).
17. State Archive of the Zaporizhzhia region, fond P-6638, opys 1, sprava 14, arkush 12 (ukr).
18. State Archive of the Zaporizhzhia region, fond P-1, opys 1, sprava 3, arkush 108 (ukr).
19. Central State Archive of Public Organizations of Ukraine, fond 1, opys 20, sprava 5386, arkush 4 (ukr).
20. Central State Archive of Public Organizations of Ukraine, fond 1, opys 20, sprava 5381, arkush 47-49 (ukr).
21. Central State Archive of Public Organizations of Ukraine, fond 1, opys 20, sprava 3013, arkush 60 (ukr).
22. Central State Archive of Public Organizations of Ukraine, fond 1, opys 20, sprava 4320, arkush 2-6 (ukr).
23. Central State Archive of Public Organizations of Ukraine, fond 1, opys 20, sprava 5386, arkush 1-5 (ukr).
24. Central State Archive of Public Organizations of Ukraine, fond 1, opys 20, arkush 56-60 (ukr).
25. Central State Archive of Public Organizations of Ukraine, fond 1, opys 20, arkush 42-47 (ukr).

© Лях Сергій

Надійшла до редакції 27.03.2015